

RINDI

Nr 3 • 2007

RINDI

TIDSKRIFT FÖR GOTLÄNSK BOTANIK

Årgång 27 • 2007 • Nr3

Tidskriften ges ut av Gotlands Botaniska Förening

Redaktion: Marita Westerlind, Grötlingbo, Skolan 123, 623 38 Havdhem

Rindi erhåller du antingen genom att bli medlem i Gotlands Botaniska Förening (att bli medlem kostar fr.o.m 2007 150 kr/år för den som bor i Sverige, 250 kr/år för den som bor i utlandet och inte betalar genom svenskt postgiro) eller genom att prenumerera (samma pris som för medlemskap). Familjemedlem betalar 25 kr/år. Studerande betalar 75 kr/år.

Föreningens postgiro är 68 36 66-2. (OBS! Betalning med check accepteras ej!)

Adressen är: Gotlands Botaniska Förening, c/o Elsa Bohus Jensen, Iridalsgatan 14, 621 42 Visby.

Gotlands Botaniska Förening

är en ideell sammanslutning som har som ändamål att verka för ökad kunskap om Gotlands växter och för bevarandet av en rik flora på ön. Föreningen vill också bland allmänheten sprida intresse för botanik och naturskydd.

Dessa mål söker föreningen förverkliga bl.a. genom att verka för utforskandet av Gotlands flora, att biträda myndigheter och organisationer i behandlingen av botaniskt betydelsefulla naturskyddsfrågor, att utge tidskriften Rindi och även på annat sätt informera om och propagera för sin verksamhet och sina åsikter samt genom att arrangera excursionser och sammankomster.

Styrelse

Ordf.	Jörgen Petersson, Humlegårdsvägen 18, 621 46 Visby	tel 0498-21 45 59
V. ordf.	Karin Wågström, Furubjers, 620 33 Tingstäde	tel 0498-27 42 66
Sekr.	Gun Ingmansson, Vinkelgatan 2 b, 621 49 Visby	tel 0498-27 13 43
Kassör	Elsa Bohus Jensen, Iridalsgatan 14, 621 42 Visby	tel 0498-21 61 92
Övriga	Kerstin Gahne, Stenkumla, Bertels 162, 621 95 Visby	tel 0498-26 21 44
	Bo Göran Johansson, Vall, Levide 508, 621 93 Visby	tel 0498-26 62 04
	Fabian Mebus, Väskinde, Väskinds, 621 72 Visby	tel 0498-21 36 03
	Dan Paulsen, Talluddskviar 22D, 621 41 Visby	tel 0498-26 49 75

Omslagsbild: Kärmycklar *Anacamptis palustris*, Krakvät, Habblingbo 21 juni 2007.

Foto: Marita Westerlind

Botanikdagarna på Gotland 27 juni-1 juli 2007

GUN INGMANSSON, BO GÖRAN JOHANSSON och JÖRGEN PETERSSON

Vad hade vi egentligen tagit på oss? Det var en fråga vi ställde oss många gånger under planeringen av Botanikdagarna. Var det inte tillräckligt med att vårt floraarbete, *Gotlands Flora - en guide*, skulle komma ut i maj månad, eller senast i början på juni? Jo, vi hade mer än nog med arbete eftersom floran dessutom blev försenad av olika anledningar och varje ledig minut ända fram till mitten av juni skulle ägnas åt korrekturläsning, förord, registerkontroller m.m. Dessutom hade vi åtagit oss att ta emot upp till 150 deltagare, alltså betydligt fler än brukligt och lite mer svårorganiserat, för att fira Linnéåret och att Svenska Botaniska Föreningen fyllde 100 år. Och så lockar ju alltid Gotland lite extra.

Kunde något gå fel så ...! Först en extremt torr och varm vår och försommar, som gjorde att några "givna" botaniska lokaler fick väljas bort. Två dagar innan arrangemanget startade kom i stället ett lågtryck med regn och blåst. Warfsholms Pensionat, där vi skulle förläggas, utsattes för ett brutalt rånöverfall ett par veckor innan, och en av ägarna fick föras till sjukhus. Landshövdingen, som var inbokad mer än ett år i förväg, fick ändrade planer och åkte till Kaliningrad i stället för att invigningstala hos oss. Men Anders Granat från Länsstyrelsen ställde upp istället och med facit i hand, så gick det

Deltagarna i Botanikdagarna samlade på Varvsholms parkering. Foto: Dan Paulsen

mesta i lås och när dagarna var till ända kändes allt bra.

De flesta deltagarna anlände med båt och flyg under eftermiddagen den 27 juni. Jörgen guidade i kvällen en grupp i pensionatets omgivning. På en torr glänta just norr om pensionatet stod fortfarande några blommande exemplar av strandvedel *Astragalus danicus*. Backfingerörten *Potentilla sordida* på samma ställe var överblommad, men de rosetlikt utbredda plantorna kunde bestämmas på bladens lätt gråaktigt filthåriga undersidor. Efter att ha klappat några vita skogsliljor *Cephalanthera longifolia* i frukt fortsattes vandringen ut på strandängarna nedom Snäckan. Strandskonorna bjöd på saltmålla *Atriplex pedunculata*, glasört *Salicornia europaea* och baltisk strandmalört *Seriphidium maritimum* ssp. *humifusum*. I skogskanten sågs klöverört *Tetragonolobus maritimus* med sina stora gula blommor.

De 130 deltagarna (och 13 guiderna) var indelade i tre grupper och en dag besökte södra Gotland, en dag både Lilla och Stora Karlsö och en dag norra Gotland. Under torsdagskvällen visade Magnus Martinsson sina fantastiska naturbilder i biosalongen Rondo. Efter middagen på fredagskvällen blev det mingel med ost och goda drycker och sommarkvällen var stilla och ljum. Den sista gemensamma kvällen ordnades en festmiddag med grillat lamm och jordgubbar till efterrätt. Om det råkade finnas lite tid över kunde man också med fördel njuta av en miniatyrbild i en del av matsalen. Det var teckningar och akvareller av Staffan Rosvall som Inger Rosvall ställde ut.

Jörgen Petersson guidar i Varvsholms omgivning. Foto: Dan Paulsen

Suderturen

Den södra bussturen under Botanikdagarna fick p.g.a. tidsbrist den första dagen ändras under de följande dagarnas exkursioner. Då ströks besöket vid Langstiteviken i Eksta och istället ägnades mer tid åt den, enligt deltagarna, mer unika Botes källmyr. Därefter kunde också en del kortare stopp göras vid lokaler för efterfrågade växter längs vägen.

Beteshagen just norr om Langstiteviken var i år ordentligt upptorkad efter bristen på regn under vår och försommar. Antalet salepsrötter *Anacamptis pyramidalis*, som annars under de senaste åren varit imponerande, var detta år mer beskedligt. Trots det fanns några tusen i blom. Andra arter i hagen var stenmalört *Artemisia rupestris*, luddkrisla *Inula britannica* och luddstarr *Carex tomentosa*, alla tre växter med få förekomster på fastlandet. I de södra delarna av betet sågs grönvit nattviol *Platanthera chlorantha*, skogsnattviol *P. bifolia* ssp. *latiflora* och ormtunga *Ophioglossum vulgatum*. Besöket i Eksta avslutades denna första dag med kaffe vid Kronvalds fiskeläge med bedårande utsikt över Karlsöarna.

De kommande dagarna for vi med bussen istället direkt ned till Krakvät i Hablingbo socken. På vägen berättade Caroline Edelstam om det sydgötländska landskapet på

Kärmycklar *Anacamptis palustris* och kärknipprot *Epipactis palustris* i Krakvät, Hablingbo.

Foto: Marita Westerlind

Linnés tid. Väl framme i Krakvät lät sig deltagarna imponeras av mängden med kärnnycklar *Anacamptis palustris* centralt bland ag *Cladium mariscus* och knappag *Schoenus nigricans*. Kärknipproten *Epipactis palustris* var mer riklig mot kanterna av våtmarken. Även lökgamandern *Teucrium scordium* och luddkrisslan tilldrog sig visst intresse, då båda är sällsynta på fastlandet. Bland andra växter i Krakvät fann vi frossört *Scutellaria galericulata* och toppfrossört *S. hastifolia*, där skillnader mellan släktingarna kunde studeras. I kanalen genom Krakvät växte flera intressanta arter. På botten bredde spikblad *Hydrocotyle vulgaris*, strandpryl *Plantago uniflora* och flocksvalting *Baldellia ranunculoides* ut sig. Här såg vi även sumpförgätmigej *Myosotis laxa* ssp. *caespitosa*, blankstarr *Carex otrubae* och alvaragnsäv *Eleocharis uniglumis* ssp. *sternerii*. Släktingen tagelsäv *Eleocharis quinqueflora* stod i kanalens kanter. Här kunde vi se blommande majvivor *Primula farinosa*, ängsnycklar *Dactylorhiza incarnata* var. *incarnata*, brudsporre *Gymnadenia conopsea* var. *conopsea* och en imponerande stor praktsporre *G. conopsea* var. *densiflora*. Besöket vid Krakvät avslutades på en torrbacke belägen på andra sidan grusvägen. Här växer raggargr *Cerastium brachypetalum* och fortfarande kunde några torra skelett studeras. På fredagen intogs kaffet här på backens stenar, men eftersom det regnade på lördagen valde vi då istället att söka skydd vid fiskebodarna i Alsvik.

Nästa stopp gjordes ute på Näsudden, där ogräsrika åkrar kunde studeras cirka en km

Blommande nålkörvel *Scandix pecten-veneris* på ogräsrik åker och svarthö *Bartsia alpina* vid Botes källmyr. Foto: Marita Westerlind

innanför Vaktården i Näs socken. Huvudattraktionen var en rågåker med imponerande mängd av nålkörvel *Scandix pecten-veneris*. Andra sällsyntare ogräs i området var ridarsporre *Consolida regalis*, åkerranunkel *Ranunculus arvensis*, sydsmörblomma *R. sardous*, sanddådra *Camelina microcarpa* ssp. *microcarpa* och sommarklynne *Valeriana dentata*. Den senare hittades sista dagen i form av överblommade exemplar.

Lunchen intogs vid Nisseviken, där restaurangen serverade en god lax. I samband med matrasten besöktes sandstranden ut mot Nisseviken. Just utanför stemmuren stod ett bestånd av strävklint *Centaurea dealbata*, vilket väl ursprungligen planterats på växtplatsen. På stranden blev den i övriga Sverige sällsynta sandsallaten *Mulgedium tataricum* mest studerad av de tillresta botanisterna. I övrigt fanns strandmålla *Atriplex littoralis*, rödmålla *Chenopodium rubrum*, sodaört *Salsola kali*, saltarv *Honckenya peploides* och strandråg *Leymus arenarius*. I en fuktmark längre in växte ängsruta *Thalictrum flavum*, klöverärt och luddstarr.

Efter lunchen vände vi norrut igen. Ett kort stopp gjordes vid väg 140 nära avfarten mot Havdhem. Här besågs jordkastanj *Bunium bulbocastanum* på en av sina många lokaler längs denna landsväg. Här växte också välsk krassing *Cardaria draba*, gräddmåra *Galium album* × *verum* och bosyska *Ballota nigra*. I en lövridå stod en stor tuva med långstarr *Carex divulsa* ssp. *leersii*.

Eftermiddagens huvudlokal var Boteskällmyr i Gerum socken. Längs körvägen norrut

Suderturen bjöd på källmyrar i Gerum och Lojsta-trakten. Foto: Margareta Edqvist

från Russparkscentrum växte den på Gotland sällsynta ängsskäran *Serratula tinctoria*. Både slokörnbräken *Pteridium aquilinum* ssp. *aquilinum* och taigaörnbräken *P. aquilinum* ssp. *latiusculum* stod nära körvägen. Vanligare gotländska arter i kalktallskogen var färgmåra *Asperula tinctoria*, praktbrunört *Prunella grandiflora*, liten sandlilja *Anthericum ramosum*, lundstarr *Carex montana* och piggrör *Calamagrostis varia*. Finnoxel *Sorbus hybrida* och längre fram klippoxel *S. rupicola* växte längs stigen. Alvaroxbär *Cotoneaster canescens* svartoxbär *C. niger* och rött oxbär *C. scandinavicus* fanns alla i samma område.

Till slut sluttar det sakta ned mot källmyrens första del, som här övertvärs stigen mot öster och de mer omfattande delarna av källmyrskomplexet. Denna första del är ovanligt rik på orkidéer inom ett mindre område just väster om stigen. Här hittade vi blodnycklar *Dactylorhiza incarnata* var. *cruenta*, ängsnycklar, vaxnycklar *D. incarnata* var. *ochroleuca*, skogsnycklar *D. maculata* ssp. *fuchsii*, Jungfru Marie nycklar *D. maculata* ssp. *maculata*, sumpnycklar *D. traunsteineri*, kärknipprot, brudsporre, luktsporre *Gymnadenia odoratissima* och tvåblad *Listera ovata*. Eftersom axag *Schoenus ferrugineus* dominerar växtligheten hittades också flera källmyrsarter såsom storsileshår *Drosera anglica*, kustarun *Centaureum littorale* var. *littorale*, svarthö *Bartsia alpina*, fjälltätört

Öselskallra *Rhinanthus osiliensis*, som botanikdagardeltagarna tyvärr inte fick se i blom eftersom den blommar först i augusti. Foto: Marita Westerlind 12 augusti 2006.

Pinguicula alpina, kärrlilja *Tofieldia calyculata* och gräsull *Eriophorum latifolium*. Här kunde vi under fredagen och lördagen även beskåda därgräsfjäril *Lopinga achine*, vars larv lever på lundstarren i de omgivande skogarna. Just öster om stigen förevisades den gotländska ovanligheten stjärnstarr *Carex echinata*, men de fastländska deltagarna blev märkligt nog inte alls imponerade.

Vandringen fortsatte nu mot nordost genom lite tätare skogsdungar. Till slut nådde vi källorna till den egentliga Botes källmyr. Just i skogskanten bredde vitmosstuvor ut sig med påväxt av rundsileshår *Drosera rotundifolia*. Vi följde källmyren norrut och i ostkanten av nästa stora glänta fanns framspringande vatten i östra kanten. Efter ihärdigt letande kunde deltagarna nu hitta de första blommande exemplaren av brun ögontröst *Euphrasia salisburgensis* var. *schoenicola*, vilka växte i axagtuvor omslutna av rinnande källvatten. Dessa blev nu livligt fotograferade. I övrigt återkom flera av de ovan nämnda källmyrsväxterna. Nästa sällsynthet uppletades i form av brunaktigt anlupna, nyligen uppkomna plantor av en skallra, som växte på lite torrare mark i skogskanten. Inför sista dagen av Botanikdagarna kom så information om att denna skallra nu bekräftats vara identisk med öselskallra *Rhinanthus osiliensis*, en art vilken tidigare endast blivit funnen på vår grannö i nordost. Skallran växer i samma källmyrsmiljö även på Ösel. Det blev därför mycket klappande av de små plantorna, som blommar först i augusti.

Längre mot norr gjorde vi ett uppehåll vid en vacker källgöl med små öar av källmyrsväxtlighet. Här fanns även dvärgblåddra *Utricularia minor* med sina små ljusgula blommor. I nästa glänta hade bäcken genom källmyren fått mer vatten och nu dök källnaten *Potamogeton coloratus* upp med sina brunaktiga blad. Här kunde bäckens kransalger *Chara* sp. noteras av deltagarna. På bart fuktigt kalkslam i bäckkanten stod tagelsäven utan konkurrens från andra växter. Nu återvände vi mot bussen genom en sväng västerut, där vi passerade en porsmyr (*Myrica gale*) och nya källutflöden ur sandavlagringarna kunde ses innan vi hittade stigen igen.

Efter en snabbfika vid bussen körde vi mot Klinte, där vi gjorde ett kort stopp nedom Klinteberget. Längs med stigen genom den planterade bokskogen *Fagus sylvatica* växte både stor skogslilja *Cephalanthera damasonium* och röd skogslilja *C. rubra* samt purpurknipprot *Epipactis atrorubens* och skogsknipprot *E. helleborine*. Därefter var det bara för guiderna på Suderturen Elsa Bohus Jensen, Caroline Edelstam, Fabian Mebus och Jörgen Petersson att tacka för sig innan bussen anlände till Varvsholm och deltagarna kunde snofsa upp sig inför kvällens middag.

Karlsöturen

För oss Karlsöguider präglades de tidiga morgnarna helt av väderrapporteringen. Sjörapporten från SMHI och skepparens erfarna öga på vågor och vindriktning bestämde hur de båda Karlsöarna skulle angöras (eller inte angöras!). Hela upplägget med att under samma dag besöka både Lilla och Stora Karlsö var ju en chansning, där det gällde att vädergudarna stod på vår sida. Lilla Karlsös brygga är lite för kort för Stora Karlsöbåten

Att lägga till vid bryggan på Lilla Karlsö är ibland ett äventyr. Foto: Margareta Edqvist

och vid fel vind finns en uppenbar risk för att båten driver mot bryggan eller land. Det blev vi också varse eftersom alla tre exkursionsdagar bjöd på viss dramatik och avgöranden i sista sekund. De tre exkursionsgrupperna fick alla besöka båda öarna även om ingen dag blev den andra lik. Den första dagen (28/6) följde i stort sett våra planer: Först Lilla Karlsö, där en grupp jagade bort till Norder Vagnshus för att se hjorttungan *Asplenium scolopendrium* och den andra gruppen långsamt tog sig tillbaka över Platån via uppgången Stalenstigen. Kl. 12 hämtade båten oss för lunch och exkursion på Stora Karlsö. Den 29 juni blåste det 13 sekundmeter och det var otänkbart att lägga till vid Lillön. Då blev det Storön först i stället. Skepparen meddelade sedan vid lunchtid att vinden var mer gynnsam så han kunde tänka sig ett försök med Lilla Karlsö kl. 15. Det hela lyckades, trots att det blev en besvärlig sjöresa för många och bara en kort vandring på Lilla Karlsö. Dessutom drabbades den gruppen av en extra sväng tillbaka till Storön under hemresan! Den sista exkursionsdagen regnade det, men å andra sidan blåste det inte så mycket. Nu delade vi direkt upp gruppen i ett "hjorttungegäng" som var beredda på att snabbt ta sig bort till norra delen av ön och en grupp som guidades till grottan Suder Vagnshus och tillbaka via uppgången Stalenstigen. Ingen av dagarna kunde vi passera under Västerberget på grund av för högt vattenstånd. Stort tack till skeppare Sven-Eric

Nilsen och hans personal som vet hur man säkert angör en brygga och dessutom har hjärtat på rätta stället.

Lilla Karlsö, präglad av kontinuerligt fårbeta sedan kanske 3000 år, har en särpräglad flora där vissa arter gynnas av bete och andra missgynnas. De behornade gutefären strövar fritt omkring på ön och det intensiva betet har gjort växtligheten hedartad. Ön doftar så gott av får, backtimjan *Thymus serpyllum*, gulmåra *Galium verum* och kungsmynta *Origanum vulgare*.

I sluttningen nära Bodarna blommade hylsnejlika *Petrorhagia prolifera*, några endast centimeterhöga. Vi siktade sedan in oss på karlsösallaten *Mulgedium quercinum*, som växer i ett litet hägn (fären gillar dem!). Det var ju här Linné såg arten för första gången år 1741 och många passade på att fotografera denna drygt meterhöga, inte alltför vackra art. I närheten blommade flikros *Rosa tomentella* med sina flikiga foderblad och ljusa, glesa kronblad. I rasbranterna beundrade vi de vackra gamla träden, ek, ask, oxel, finnoxel och alm (*Quercus robur*, *Fraxinus excelsior*, *Sorbus intermedia*, *S. hybrida*, *Ulmus* ssp.). Almarna är svårbestämda – förmodligen är flera av träden hybrider mellan skogsalm *U. glabra* och lundalm *U. minor*. I en av de stora askarna växer en 300-årig oxel! För att skydda unga trädskott från fären har trädburar byggts runt dem. På så sätt

Hjorttunga *Asplenium scolopendrium* i Norder Vagnshus, Lilla Karlsö. Foto: Dan Paulsen

har en lind *Tilia cordata* skyddats och står nu hög och fin. Hjärtstilla *Leonurus cardiaca* och kransborre *Marrubium vulgare* är vanliga här, liksom malört *Artemisia absinthium*, hundtunga *Cynoglossum officinale* och tulkört *Vincetoxicum hirundinaria*. Några ulltistlar *Onopordum acanthium* står vackert silvergråa. De som tar den långa vandringen bort till öns norra sida får se hjorttunga, stenbräken *Cystopteris fragilis* och svartbräken *Asplenium trichomanes*, liksom överblommad paddfot *Asperugo procumbens* i grottan Norder Vagnshus. På vägen dit passeras korskovall *Melampyrum cristatum* (ljus form) och ljungsnärja *Cuscuta epithymum* var. *epithymum* uppmärksammades av den sista gruppen.

Stora Karlsö har inte haft samma kontinuerliga färbete som Lilla Karlsö, men har ändå hyst betesdjur under långa tider. ”Fåren gingo hela dagarna uppå detta torra fält och på denna skarpna flisa, ur vilket fårgräset växte mycket glest och där eljest var så magert, att man snart skolat trott det själve fjällmössen här kunnat dött av hunger” skrev Linné efter sitt besök på Stora Karlsö. Efter 108 år av betesstopp togs färbetet upp igen år 1995. Nu är ön indelad i olika fällor för att på bästa sätt skydda t.ex. orkidéerna Adam och Eva *Dactylorhiza sambucina*, som blommar i imponerande mängder under

Stellan Hedgren guidar på Stora Karlsö.
Foto: Margareta Edqvist

Karlsösallat *Mulgedium quercinum* var. *quercinum*. Foto: Dan Paulsen

På väg mot Röjsu haid. Foto: Dan Paulsen

senvåren och samtidigt sätta stopp för igenväxningen. Under en period på 1900-talet gjordes massiva inplanteringar av olika växtarter, några av utländsk proveniens. Vi såg t.ex. de två stora tujabestånden *Thuja occidentalis* på Norderslätt, valnötsträd *Juglans regia* vid Älmar och de svårutrotade vejksebuskarna *Prunus mahaleb* som växte överallt. I klappern på stranden växte glansnäva *Geranium lucidum* och vejde *Isatis tinctoria*. Bergskrabba *Globularia vulgaris* och vradonis *Adonis vernalis* var överblommade men var ändå lätta att se. Vi gick upp mot tujorna och studerade på vägen bl.a. stor kustruta *Thalictrum minus* ssp. *minus*, liten sandlilja och fältmalört *Artemisia campestris*. Svartoxbär, alvaroxbär och rött oxbär växte här och var nära varandra så vi kunde jämföra karaktärerna. På Röjsu haid var stenmalörten vanlig – den såg ju Linné just här för första gången. Ett par av grupperna gick bort till ”Linnés ask”, en kanske 500-årig ask som växer i ett bronsåldersröse. Flockarun *Centaureum erythraea*, i blom, och gullborste *Crinitaria linosyris*, inte i blom, hittades längs vägen mot Älmar. Där stannade vi till i det medeltida stenbrottet. Här hittades förresten en ny art för ön, myskmalva *Malva moschata*, under den första exkursionsdagen. Enorma murgrönor *Hedera helix*, varav några fårbetade, täcker stora delar av det här området. Ulltistel och kransborre är nyetablerade, fårspridda arter just här. Blå sminkrot *Lithospermum arvense* var. *coerulescens*, som finns på båda

Karlsöarna, kunde letas upp, visserligen i ett mycket överblommat stadium. Karlsösallaten visades också här i ett skyddande hägn. Vi gick sedan bort mot fågelberget Stornasar för att njuta av tusentals sillgrisslor och tordmular i full färd med att mata sina ungar. Vägen tillbaka gick förbi öns enda myr där vi såg kärrbräken *Thelypteris palustris*, kärrfräken *Equisetum palustre*, majviva och kärrknipprot. Bergjohannesört *Hypericum montanum*, äppelros *Rosa rubiginosa* och backruta *Thalictrum simplex* passerades och svartfläckiga blåvingar visade sig för några deltagare. Vid raukporten Hässelby läde stannade vi till och tog en titt på skogsbingeln *Mercurialis perennis*, Linnéåret till ära, och fagerrönnen *Sorbus meinichii* som står här.

Den första dagen föll tyvärr en av deltagarna och slog sig så illa att han fick avbryta sin resa. För övrigt hände inga incidenter, utom att ett antal spypåsar kom till användning. Landsättningen på Lilla Karlsö, då en och en fick hoppa i land, skedde utan missöden, trots allt.

Varje dag åt vi lunch i Stora Karlsös restaurang, som gjorde allt för att tillfredsställa allas önskemål. Vi fikade på båda öarna och det fixade Anncatrin Hjernquist. Hon guidade också på Lilla Karlsö. Stellan Hedgren guidade på Stora Karlsö. Dan Paulsen deltog under två av dagarna. Med alla tre dagarna var Gun Ingmannson.

Stellan Hedgren och Gun Ingmannson i samspråk med Karlsö-resenärer. Foto: Margareta Edqvist.

Ingen låter sig nedasläs av lite regn - det finns ju paraplyer!. Foto: Margareta Edqvist

Norderturen

Den norra turen krävde att långa sträckor företogs med bussen för att förflytta oss från Klintehamn norrut till Fleringe och sedan tillbaka längs östra kusten. Det första stoppet, Bälsalvret, tog en timma att nå. Under den tiden fick vi nöja oss med att se vägkantsfloran flyga förbi: pukvete *Melampyrum arvense* och vädcklint *Centaurea scabiosa* var några arter som vi såg mellan Klintehamn och Visby.

Bälsalvret består till stora delar av öppna ytor med lerig, ofta helt blottad vittrings-jord. I de öppna ytorna finns "öar" av mer sluten vegetation med låga tallar. Marken är dåligt dränerad och under regniga perioder är det ett kletigt äventyr att vandra här, men nu vandrade vi omkring på fast underlag. Vi började med att titta på piggrör, som växte i rika bestånd i gruset i vägkanten. Det är ett vanligt gräs på Gotland men saknas helt i övriga Sverige. Här fanns också jämtstarr *Carex lepidocarpa* ssp. *jemtlandica* och honungsblomster *Herminium monorchis*, som växte glest strödd lite här och var i hela området. Ute på de öppna ytorna växte stora mängder blodtopp *Sanguisorba officinalis*. Här, på norra Gotland, representeras den av en form med 28 kromosomer,

Bo Göran Johansson guidar på norderturen. Foto: Margareta Edqvist

medan den på mellersta Gotland har det dubbla, 56 kromosomer. På norra Gotland möter man oftast blodtopp i öppna, vätartade miljöer, och här blir den ofta något mindre och mer blågrön än vad man ser på södra Gotland, där den också kan växa i mer slutna miljöer.

På de öppna ytorna, glest bevuxna med bland annat fårsvingel *Festuca ovina*, älvväxing *Sesleria uliginosa*, jordtistel *Cirsium acaule* och alvargräslök *Allium schoenoprasum* var. *alvarense*, såg vi mängder av purpurknipprot och här och var även andra orkidéer som johannesnycklar *Orchis militaris*, nattviol *Platanthera bifolia*, brudsporre och luktsporre. Här fanns också ovanligt högresta exemplar av långbladig spåtistel *Carlina vulgaris* ssp. *longifolia*. Liten sandlilja växte i små mattor närmare den mer slutna vegetationen.

Vi såg också några arter som var särskilt anpassade till denna miljö: vätögontröst *Euphrasia stricta* var. *gotlandica* – nätt och jämt synlig så här tidigt på året – och bågsvingel *Festuca rubra* ssp. *oelandica*, som växte i enstaka exemplar i blottad jord. Några andra arter, som annars kan påträffas som ogräs hade också anpassat sig till den extrema miljön här: åkervinda *Convolvulus arvensis*, här i miniformat, långt

ifrån de allt förkvävande mattorna i trädgårdarnas rabatter, och småtörel *Euphorbia exigua*, liten som en tumnagel.

Tyvänn fick vi inte se väddnätfjärilen, som här har en av sina gotländska förekomster. Den lägger sina ägg på ängsvädd *Succisa pratensis*, som växer i stora mängder på Bälsalvret.

Vi lämnade nu Bälsalvret mot Slite, och passerade Heidelberg Cements stora kalkbrott på vänster hand. Eftersom tiden nu var långt liden gjorde vi ett kort stopp för kaffe vid Vägverkets rastplats vid Rute kors. Här kunde vi också se ängstoppklocka *Campanula glomerata* ssp. *glomerata* i öppningar i skogen, och i beteshagen mot Rute kyrka blommade nicktistel *Carduus nutans* vackert.

Vi närmade oss nu Hau gård i Fleringe, som var utgångspunkten för en längre vandring på de öppna hällmarkerna väster om gården. I vägkanterna blommade ännu sommarfibblan *Leontodon hispidus*, även om huvudblomningen var förbi. Bengt Jonsell, som tillsammans med Lena Jonsell, Bo Göran Johansson och Lars-Åke Pettersson ledde exkursionen, återgav Linnés beskrivning av sin resväg från Fleringe kyrka till Hau där han övernattade på gotlandsresan 1741. Numera är vägen grusad och lättgången och där bussen parkerade fanns ett stort bestånd av grenigt kungsljus *Verbascum lychnitis* – här

Lena Jonsell, Bengt Jonsell och Erik Ljungstrand. Foto: Margareta Edqvist

Bågsvingel *Festuca rubra* ssp. *oelandica* och blodtopp *Sanguisorba officinalis* på Bälsalvret.
Foto: Bo Göran Johansson

nyinkommen för ett tiotal år sedan – tillsammans med lungrot *Chenopodium bonus-henricus* och skuggnäva *Geranium pyrenaicum*. Efter några hundra meters vandring öppnade sig ett stort hållmarksområde mot norr. Vi passerade genom ett par kraftiga grindstolpar i sten och vandrade ut på en stig med vit, gul, kantig och stor fetknopp *Sedum album*, *S. acre*, *S. sexangulare* och *S. rupestre*. Bactimjan och harmynta *Satureja acinos* skänkte doft åt vandringen. En bit fram på stigen fanns ett par exemplar av gaffelfibbla *Pilosella dichotoma*, som bara är känd från Öland och Gotland och är sällsynt även här. Tyvärr var blomningen redan över liksom för gråfingerörten *Potentilla acaulis* ssp. *arenaria* som också fanns här. På några ställen med tunn jord på hällen fanns mycket rika bestånd av gotlandssolvända *Fumana procumbens* och vi såg också bergsskrabba.

Hällmarken slutade svagt mot öster och här, i dåligt dränerade partier, kunde man finna äkta vätfibbla *Pilosella cymosa* var. *gottlandica* och stenmalört. Efter ett tag delade sig stigen och vi böjde av mot öster för att ta oss till bussen, som nu väntade vid vägen en bit från Hau gård. Och nu började ett intensivt letande efter svärdkrissla *Inula ensifolia* och kalknarv *Arenaria gothica*. Misstänkta svärdkrisslor hade vi mött på vägen, men den allmänna meningen var nog att det i dessa fall handlade om hybrider med krissla

Inula salicina. Vi lyckades så småningom finna något enstaka bestånd med smala, helt parallellnerviga, styva blad, och med en kort upprätt stjälk, som fick representera den rena arten. Och kalknarven hittades också, små, små tuvor, ganska många när man väl fått ögonen på dem. Men inte alla tittade ner i marken hela tiden. Apollofjärilar med mera drog blicken uppåt också. Först efter två timmars vandring var vi klara och tog hjälp av bussen den sista sträckan ner mot Hau gård, där lunchen väntade, uppdukad på gårdsplan hos en av gårdsparterna. Tack, Pelle Fahlén!

Efter maten tittade vi runt lite på gården. Bakom ladan fanns kraftiga plantor av nicktistel och bolmört *Hyoscyamus niger*. Mot den andra gårdsparten växte manshögläbbsticka *Levisticum officinale*, troligen ursprungligen planterad på gården.

Efter Hau for vi tillbaka samma väg som vi kommit, förbi Slite och vidare längs östra sidan av Gotland ner till Anga kyrka, där vi tog av på den lilla vägen mot Baju fiskeläge. Här ligger Bendes strandänge, ett av de få strandängerna som ännu hävdas. Det är en rest av strandnära slåttermarker som förr sträckte sig längs hela kusten från Anga till Gothem. Det är ett stort och mycket orkidérikt änge, och redan när vi steg av bussen, en bit från själva ängbetet, kunde vi beundra den vackert blommande salepsroten. På vägen till ängbetet stannade vi också till och såg på blommande skogskornell *Cornus sanguinea* och på luddstarr som är långt vanligare här på Gotland än på fastlandet. Inne i ängbetet kunde vi se dvärgviol *Viola pumila* i lite fuktiga körspår, medan backklöver *Trifolium montanum* och korskovall trädde fram i den öppna, torrare ängsmarken. Lite närmare stranden vandrade vi genom ett rikt bestånd av backruta *Thalictrum simplex* (ssp. *simplex* och ssp. *tenuifolium*), där det var en stor variation i bladform, från ytterligt smalbladiga till mer ”normala” plantor. I en lövdunge gick vi in i ett litet kärr, som nu i högsommaren var förhållandevis torrt, där botten hyste rikligt med lökgamander och ställvis fanns också ormtunga. I ena kanten fanns också ett stort bestånd av klubbstarr *Carex buxbaumii* ssp. *buxbaumii*, även om bara några enstaka av plantorna hade frukter. Höjdpunkten var nog den öppna, fuktigare ängsmarken mot stranden i norr, där vi kunde beundra den svenska ögontrösten *Euphrasia stricta* var. *suecica*, som här har en av sina få förekomster på Gotland (och i världen). Efter detta var det dags att återvända till bussen som väntade. De snabbaste hann med att kasta i sig en kopp kaffe innan återresan påbörjades, och efter en lång dag kom vi så tillbaka till Klintehamn.

Gun Ingmansson
Bo Göran Johansson
Jörgen Petersson

Orkidétjuvar, två- och fyrbenta

DAN PAULSEN

På Gotland har det tidigare funnits 35 arter av orkidéer, dock räknas myggblomster och knottblomster som utgångna på grund av mänsklig påverkan. En annan art, skogsfru, är under hårt tryck och framtiden för den arten på Gotland är oviss då det har avverkats skog på den enda kända växtlokalen, oaktat att den är klassad som nyckelbiotop. Andra orkidéer förekommer dock i stor mängd och en underbar syn är att i maj få se Adam och Eva i mängd på strandängarna på Sudret.

Under senare år har orkidéerna på Gotland utsatts för hot från både två och fyrbenta marodörer. Rådjuret, som inplanterats på Gotland, har nu fått en spridning och population på ön som gör att de utgör ett hot, om än ett naturligt sådant, mot orkidéerna. På vissa orkidé-lokaler har bete av rådjur iakttagits. I takt med att rådjursstammen ökar än mer kommer bete av rådjur troligen att öka, till förfång för de rara orkidéerna. En annan orkidétjuv, på två ben, är tranan. Tranorna har ökat i antal på Gotland och arten häckar på ön. Tranornas framfart har på några lokaler inneburit att de har med näbben grävt

Bild 1. Uppgrävda knölar med blad av salepsrot.

upp och ätit knölna på orkidéerna. Ett litet läckert snacks får man förmoda.

Andra grävande tvåbenta marodörer och betydligt tråkigare inslag i markerna är de personer som inte nöjer sig med att beundra orkidéerna där de står. Eller fotografera dem eller varför inte måla av dem? Nej, det finns dem som besöker Gotland i andra syften, nämligen att gräva upp och ta med sig orkidéer i syfte att både sälja dem på växtmarknader och att plantera dem i den egna trädgården. Detta har skett under senare år både i början av växtsäsongen, innan växterna har gått i blom och då torde man kunna utgå ifrån att de som ägnar sig åt denna verksamhet är väl förtrogna med de arter som man är ute efter, samt även ifjol i maj då orkidéerna stod i blom.

Bild 2 Beslagtagen, uppgrävd våradonis i blom med jordklump.

Under april 2005 beslagtogs ett trettiotal plastpåsar med uppgrävda växter i en danskregistrerad bil som var på väg att lämna Gotland med färja. Beslaget, se bild 1 och 2, utgjordes av våradonis *Adonis vernalis* i blom, med jordklump, och salepsrot, *Anacamptis pyramidalis* uppgrävda knölar med endast bladpar, blåsippa i ett antal färgvarianter samt murruta *Asplenium ruta muraria* och svartbräken *Asplenium trichomanes*. Blåsippa får plockas på Gotland om det inte är för försäljning men inte grävas upp. Alla orkidéer är i Sverige fridlysta sedan 1992. Även våradonis som har sina enda naturliga svenska växtplatser på Öland och Gotland, är fridlyst. *Asplenium*-arterna är inte fridlysta på Gotland men väl i Danmark.

Ärendet var av det ovanligare slaget för Polisen då brott mot Miljöbalken av den här typen lyckligtvis inte hör till vanligheterna. Då det gällde att ta hand om växterna på ett adekvat sätt för att om möjligt återutsätta dem så kontaktade det driftiga vakthavande befälet vid Polisen ortens största blomsterhandel och fick där tillgång till ett kylt utrymme för att förvara växterna över helgen tills artbestämning av personalen på Länsstyrelsen, med biträde av delar av styrelsen för Gotlands Botaniska Förening, kunde ske. Efter beslut av åklagare och med Naturvårdsverkets och Jordbruksverkets goda minne så överlämnades växterna sedan till trädgårdsmästaren för Botaniska Trädgården i Visby för plantering därstädes. Då ingen annan åtgärd vidtogs mot 4 danska medborgarna som

Bild 3. Foto från brottsplatsundersökning i maj 2006.

färdades i bilen så vidtog en nästan årslång process vid internationella åklagarkammaren och lokal åklagare i Visby i samverkan med rättsvårdande myndigheter i Danmark. Resultatet blev 5000 DKR vardera i böter och det får anses vara en rimlig påföljd.

Ärendet i maj 2006 rörde även det en dansk medborgare som iakttagits med spade i hand på strandängar med riklig förekomst av orkidéer, främst Adam och Eva. Trots vittnesuppgifter med registreringsnummer på den danskregistrerade bilen och signalement på gärningsmannen så lyckades Polisen i detta fall ej anträffa personen eller fordonet. En brottsplatsundersökning med fotografering av platsen utfördes, se bild 3. Det är genom vaksamma orsbor som sådana överträdelser kommer till Polisens kännedom och vi tar tacksamt emot tips om verksamhet som avviker från det normala.

När man besöker marknader där växter säljs är det bra att ställa sig frågan, var har dessa växter kommit ifrån? I vart fall när det gäller fridlysta växter som våradonis och orkidéer. Det finns ett fåtal botaniker som har lyckats driva upp orkidéer från frö, frön som tagits med tillstånd från bland annat Gotland. Bilderna publiceras efter tillstånd av förundersökningsledaren.

Dan Paulsen
Poliskommissarie

Spår efter orkidétjuvar

Gotlands Flora utkommen

JÖRGEN PETERSSON

Så äntligen, måndagen den 16 juli 2007, var det dags att presentera den första delen av föreningens Gotlands Flora. Detta förlingsverk fick titeln *Gotlands Flora – en guide* och innehåller en kortfattad beskrivning av de gotländska växtmiljöerna och vägledning till 116 intressanta växtlokaler. Denna dag var det pressrelease på Almedalsbiblioteket med inbjudna tidningar och radio samt intresserad allmänhet. Frukten av många års arbete kunde nu slutligen beskådas. Det var en alldeles särskild känsla av upprymdhet för alla oss, som varit inblandade i Projekt Gotlands Flora.

Starten för Floraprojektet var de inventeringar, vilka satte igång redan växtsäsongen 1983. Många personer har sedan starten bidragit med sin tid genom att åta sig inventeringsrutor, delta i inventeringsläger eller rapportera in enstaka växtfynd till projektledningen med Bo Göran Johansson i spetsen. Vidare har litteratur och herbarier genomsökts och intressantare tidigare växtfynd från Gotland noterats. Redan i ett tidigt stadium av Projektet fick vi stöd av Länsstyrelsen i Gotlands län, som åtog sig att trycka upp inventeringslistor m.m. samt bidra med kartmaterial.

Efterhand som informationen från de 180 inventeringsrutorna, litteratur och herbarier flöt in samlades allt i databaser. Faktauppgifter i dessa databaser har sedan utnyttjats vid skrivandet av *Gotlands Flora – en guide*. Möjligheten att genomföra denna tidskrävande uppgift gavs genom anslag från ”Statliga medel för lokala naturvårdsprojekt”. Pengarna utbetalades via Länsstyrelsen till Gotlands kommun, som vidarebefordrade löner till Jörgen Petersson (80 %) och Gun Ingmansson (20 %) under läsåret 2005/2006. Som medfinansiering bidrog Gotlands Botaniska Förening med samma summa. Detta skedde främst genom ett stort ideellt arbete från många inblandade.

När själva skrivandet av floran startade tänkte vi oss nog en enda tjock bok. Allt eftersom arbetet fortsatte insåg vi dock att materialet var alltför omfattande. Två delar skulle nog behövas. Att det nu kommer att bli tre delar beror dels på den succé, som en besöksguide för Bohuslän fick år 2006, dels på att även två delar skulle bli mycket tjocka. Vi ändrade alltså våra planer och inriktade oss på en mer publikföreläsningslik del, som skulle öka intresset för öns vilda flora hos allmänheten. Materialet med besökslokaler lyftes därmed ur den allmänna del, som nu beräknas utkomma under 2008. Till texten om de olika besöksmålen lades en kortfattad version av de ”naturliga” gotländska växtmiljöerna.

Under slutet av 2006 började vi känna oss klara med materialet. Eftersom vi i texterna informerade om ett stort antal naturreservat, fick vi möjligheten att söka nytillkomna medel för detta ändamål hos Länsstyrelsen i Gotlands län. Detta medförde att vi kunde anlita Karin Åström för arbetet med bokens layout. Under december 2006 och våren

2007 blev det sedan ett mycket hektiskt arbete med neddragningar, en del omskrivningar och korrekturläsning i flera omgångar. När texterna väl var på plats behövdes foton på arter och besöksmiljöer. Scanning av äldre dia, inköp av en del bilder och foton samt snabba uttryckningar under våren i den gotländska naturen fixade det mesta av detta. Slutligen när alla sidor var fastlagda skulle olika register göras, kollas och kollas igen. Tiden led och den planerade tryckningen i början av maj fick skjutas fram till andra halvan av juni. Nu återstod bara bindningen på fastlandet innan den färdiga floran skulle återkomma till ön i färdigt skick. Chansen att visa upp den nytryckta floran under Botanikdagarna på Gotland försvann tyvärr all världens väg. Och så plötsligt, faktiskt en vecka innan angivet datum, fanns tio pallar med böcker att ta hand om fredagen den 6 juli. Äntligen!

Tack för alla de bilder och foton, vilka vi har fått möjlighet att använda i floran! Tack för de ekonomiska medel, vilka föreningen erhållit för arbetet med floran! Framtagandet av denna flora hade inte varit möjligt utan den ideella arbetsinsats, som ett stort antal personer bidragit med genom åren. Ett hjärtligt tack till alla för ert uppoffrande arbete!

Författarna Jörgen Petersson och Gun Ingmansson med den alldeles nyutkomna Gotlands Flora - en guide i Almedalen 16 juli 2007. Foto: Dan Paulsen

Exkursionsrapporter 2007

Lummelundsbruk den 31 mars

Årets första exkursion ägde rum redan i slutet av mars. Eftersom inte så mycket blommande växter var att räkna med så tidigt på året, så hade vi tänkt att koncentrera oss på buskar och träd i knopp. Parken vid Lummelundsbruk var vald som besöksmål, eftersom den bjuder på ett ovanligt rikt urval av vedväxter, av vilka en del är rejält ovanliga. Vid samlades vid parkeringen nedanför bruket och gick in i parken söderifrån utmed en väl skyltad naturstig. Här fanns tysklönn *Acer pseudoplatanus* med bruna, motsatta knoppar, lätt att skilja från skogslönn genom de nedåtböjda fruktskaften, som ännu satt kvar långt efter att frukterna släppt. Vi såg också bok *Fagus sylvatica* med långa, spetsiga knoppar och en karakteristisk, grå, slät stam. Lundalm *Ulmus minor* hade små, runda knoppar – och större rundade knoppar som inneslöt de blommor som snart skulle slå ut, och kvistarna var utspärrade vågrätt. I brynet mot en glänta studerade vi vad som såg ut som en hästkastanj *Aesculus hippocastanum*. De stora, motsatta knopparna kunde vi känna igen, men de var inte så mörka och klibbiga som hästkastanjens knoppar brukar vara så här års, och de fruktskal som låg på marken var inte så taggiga som vanligt. Det var i själva verket den rödblommiga hästkastanjen *Aesculus carnea*, som är planterad på några ställen här.

Längre fram längs stigen vållade några buskar oss huvudbry. Ljusbruna, lite vårtiga kvistar och motsatta blad. Vi gissade på forsythia *Forsythia xintermedia*. Inte långt därifrån stod en kvastspirea *Spiraea chamaedryfolia* och några grova, gamla fläderbuskar *Sambucus nigra*. Sedan kom en av huvudattraktionerna under dagen, den jättelika murgrönan *Hedera helix*, med en stam så grov som på ett mindre träd, med uppsprucken bark och med blad och blommor högt upp i kronan på det stödjande trädet. Efter detta följde vi naturstigen nedströms bäcken, där skyltningen gjorde oss uppmärksamma på en ovanlig art av lönn: sockerlönn *Acer saccharum*. Det fanns ett antal av dem längs stigen, och vi kunde se fjolårets blad med ljusa undersidor liggande på marken under träden. På träden fanns enstaka frukter kvar, och på marken fanns späda groddplantor.

Utefter bäcken stod en gles rad av klibbal *Alnus glutinosa*, säkrast igenkänd på alkottarna som fanns kvar på de nakna kvistarna. Bladknopparna är långsträckt ovala, gråviolettera och sitter på korta skaft. Längre nertittade vi på några buskar av doftschersmin *Philadelphus coronarius*, flockoxbär *Cotoneaster multiflorus*, häckaragan, *Caragana arborescens* och syren *Syringa vulgaris*. Sedan fastnade vi för en pelarformad ek, om vilken vi inte vågade säga mer att den hörde till släktet *Quercus*. De bruna resterna av förra årets blad gav oss tyvärr inte tillräcklig vägledning. Lite längre bort, i en liten dunge av gråpoppel *Populus xcanescens*, kan man längre fram på mot sommaren finna stor skogslilja, men av den syntes nu ingenting. Poppelträden hade en särpräglad grå bark, slät med rombformade "hack" jämnt strödda över stammen.

Vi drog oss nu ner mot stranden. Stigens sida var fylld av blommande blåsippa

Hepatica nobilis, där många rödblommiga plantor utgjorde ett vackert inslag. Här tog vi en paus för kaffe, och sedan drog vi oss långsamt tillbaka mot parkeringen. På vägen hann vi med att se på ett litet päronträd *Pyrus communis* med stammens bark regelbundet uppsprucken i små rektanglar och vi avslutade exkursionen med en titt på idegran *Taxus baccata* och skogslind *Tilia cordata* i det sydvästra hörnet av parken.

Bo Göran Johansson

Storms backe i Vanlingbo den 20 maj

Våren hade varit en av de torrare under många år och de flesta växterna var tidiga i sin blomning. Med dessa förutsättningar startade vi vår vandring från kyrkan i Vanlingbo bort mot Storms backe i norr. Vi klev över stättan in på denna trevliga blomsterbacke, som främst är känd för sin rikedom av orkidéer. Nu hade krutbrännarna *Neotinia ustulata* börjat sin blomning medan de tidigare rikliga göknycklarna, Adam och Eva och Sankt Pers nycklarna (*Anacamptis morio*, *Dactylorhiza sambucina*, *Orchis mascula*) redan var på nedgång. Gräset sandbrodd *Milium vernale*, backens mest exklusiva växt,

Sandbrodd *Milium vernale*, knölgröe *Poa bulbosa* och vittätel *Aira caryophyllea*, några av de mer ovanliga gräsen på Storms backe. Foto: Marita Westerlind

hade ett bra år, men var som vanligt svår att fästa blicken på. Numera får denna växt räknas som naturlig men sällsynt förekommande i Sverige, eftersom den även hittats på grannön Öland.

Längs stigen i backens östra kant växte det ovanliga gräset vittätel och släktingen vårtätel (*Aira caryophyllea*, *A. praecox*). På backens rygg blommade ännu enstaka fältsippor *Pulsatilla pratensis*, men de flesta hade redan gått i frukt. Sandmaskrosor och knölsmöblommor med gula blommor stod i kontrast till rosettjungfrulin med blå blommor samt skatnävor och mjuknävor med rosa blommor (*Taraxacum sect. Erythrosperma*, *Ranunculus bulbosus*, *Polygala amarella*, *Erodium cicutarium*, *Geranium molle*). Längre norrut hittades några exemplar av östkustarv (*Cerastium subtetrandrum*) med sina fyrtaliga blommor. Storms backe var alltså som vanligt blomrik och vandringen avslutades med fika vid stenvuren i söder.

Jörgen Petersson

De vilda blommornas dag till Bombfältet på Bungenäs den 17 juni

Meningen med dagens exkursion vara att visa upp ett av våra gotländska smultronställen med en rik och varierad växtlighet. Detta innan entreprenörer med grävmaskiner omvandlade orkidérika torrbackar och våtmarker till en golfbana för några utvaldas förnöjelse. Tyvärr visade det sig att vi var för sent ute. Arbetet hade redan pågått med schaktning och körning i området, som trots löften om motsatsen redan skadat de i mosaiken ingående våtmarkerna genom djupa körspår. Vi fick därför bege oss längst bort från hotellet, där vi startade vår vandring från de intakta värnen längst söderut.

På jakttskyttebanan mot norr kunde enstaka smala trådar av ljungsnärja (*Cuscuta epithimum* ssp. *epithimum*) letas upp innan vi vek av till höger ned mot ett fuktigare område. Här är orkidéer rikt förekommande och brudsporre, honungsblomster, tvåblad, flugblomster, johannesnycklar och nattviol kunde beskådas (*Gymnadenia conopsea* var. *conopsea*, *Herminium monorchis*, *Listera ovata*, *Ophrys insectifera*, *Orchis militaris*, *Platanthera bifolia*). Områdets sällsyntaste växt är ändå den tidiga ängsgentianan (*Gentianella amarella* ssp. *amarella* var. *lingulata*), som här växer rikligt på en av grunda diken inramad lite torrare gräsmark. Den hade precis kommit upp.

Vandringen gick sedan bort mot en liten källmyr, som slutar i en agmyr. Här sågs blodnycklar, ängsnycklar och just utslagna sumpnycklar samt knoppande kärrknipprot (*Dactylorhiza incarnata* var. *cruenta*, *D. i.* var. *incarnata*, *D. traunsteineri*, *Epipactis palustris*). Fikapaus togs vid de historiska värnen, där vi också kunde se de överblommade skeletten av grådådra, vilka täckte värnets sluttning. Här avslutades exkursionen, som leddes av Jörgen Petersson och Lars-Åke Pettersson.

Jörgen Petersson

Svensk ögontröst *Euphrasia stricta* var. *suecica* i Gerum prästänge. Foto: Marita Westerlind

De vilda blommornas dag i Gerum prästänge (Kullands högård) den 17 juni

Prästänget i Gerum var faktiskt en ny bekantskap för flera av deltagarna, trots att det är ett av de artrikaste ängena på ön. Så här fanns mycket att se på för de 31 växtintresserade som deltog. Det var blött i gräset och vi trampade försiktigt för att inte lämna för mycket spår efter oss. En hel del arter var redan överblommade som brudbröd *Filipendula vulgaris*, humleblomster *Geum rivale*, vippärt *Lathyrus niger*, midsommarblomster *Geranium sylvaticum*, svinrot *Scorzonera humilis* och klasefibbla *Crepis praemorsa*. Även orkidéerna Sankt Pers nycklar *Orchis mascula*, johannesnycklar *O. militaris*, nattviol *Platanthera bifolia* och brudsporre *Gymnadenia conopsea* var. *conopsea*, som borde vara på topp, hade sett sina bästa dagar denna torra försommar. Vi hittade i alla fall några fina exemplar som vi kunde njuta av och tvåbladen *Listera bifolia* var mycket fina. Skogsknipproten *Epipactis helleborine* var ännu i knoppstadiet.

Men det fanns ändå åtskilliga fina växter som var mitt i sin fagraste blomning. Den äkta höskallran *Rhinanthus serotinus* ssp. *vernalis* lyste gul lång väg tillsammans med slätterfibblor *Hypochoeris maculata* och solvända *Helianthemum nummularium*. Stor och liten blåklocka *Campanula persicifolia*, *C. rotundifolia*, liksom jungfrulin *Polygala vulgaris* bidrog med blåa färger. Ängsvädden *Succisa pratensis* var precis på gång att börja blomma och det fanns mycket av den.

Änget hyser tre rariteter och vi fick se samtliga under den här förmiddagen. Den raraste är svensk ögontröst *Euphrasia stricta* var. *suecica*, som växte ganska nära slätterboden. Den var mycket riklig och vi tog god tid på oss att njuta av den. Den andra intressanta arten här är ängsskära *Serratula tinctoria* som växte fuktigt längre söderut i änget. Det är en art som har ett av sina starkaste fästen i socknarna Gerum och Fardhem. Tyvärr var den inte utslagen ännu. Runt foten av en ask norr om slätterboden lyste det vitt av parkmåra *Galium pumilum*. Märkligt eftersom det är en art som kommit till Gotland med utländskt gräsfrö! Den trivs i alla fall och verkar sprida sig.

Ledare var Elsa Bohus Jensen och

Gun Ingmansson

De vilda blommornas dag i Mangsarveänget, Ekeby den 17 juni

Vi samlades vid bygdegården mitt emot änget och gick in i det genom en grind längst i söder. Änget är ganska fuktigt och har en tämligen tät trädvegetation med lundalm, ek och ask (*Ulmus minor*, *Quercus robur* och *Fraxinus excelsior*), någon enstaka tall *Pinus sylvestris* och mycket hassel *Corylus avellana*. Vid stigen in, där det var förhållandevis skuggigt, tittade vi på älgört *Filipendula ulmaria*, som trivdes väl i de fuktiga förhållandena, björnloka, ormbär, tvåblad och Sankt Pers nycklar (*Heracleum sphondylium* ssp. *sibiricum*, *Paris quadrifolia*, *Listera ovata* och *Orchis mascula*). Här fanns också slätterfibbla *Hypochoeris maculata*, som är lätt att känna igen på de stora, fläckiga bladen

och den starkt röda mittnerven.

Längre in i ängst glesnade träden ut och marken var torrare här. Här mötte vi nu också midsommarblomster, gullviva, rosettjungfrulin, gulmåra, vitmåra, jordtistel, svinrot, brudsporre (*Geranium sylvaticum*, *Primula veris*, *Polygala amarella*, *Galium verum*, *G. boreale*, *Cirsium acaule*, *Scorzonera humilis*, *Gymnadenia conopsea* var. *conopsea*) och den vackra och inte helt vanliga korskovallen *Melampyrum cristatum*. Tidigare på året brukar man kunna finna en rik maskrosflora här, där grupperna Hamata (ängsmaskrosor) och Palustria (strandmaskrosor) är representerade, men alla maskrosor var nu helt överblommade.

Längre norrut i ängst tätnade träden på nytt och har tog fuktighetsälskande arter vid: prästkrage, kärrtistel, älvväxing (*Leucanthemum vulgare*, *Cirsium palustre*, *Sesleria uliginosa*) och skogsförgätmigej *Myosotis sylvatica*, den senare troligen förvildad från angränsande trädgård.

Vandringen, som gått i mulet och fuktigt väder – men utan att någon klagat på detta, avslutades därmed. Några av deltagarna dröjde sig kvar vid en kopp kaffe vid bygdegården. Exkursjonsledare var Fabian Mebus och undertecknad,

Bo Göran Johansson

Linnéexkursion till Fleringe den 8 juli

I samarbete med det officiella firandet på Gotland med anledning av att 300 år förflutit sedan Linné föddes år 1707, anordnade Gotlands BF denna exkursion i Fleringe. Linné passerade socknen ovanstående datum år 1741 (anpassat till nutida tideräkning). Imponerande nog startade Linné och hans sällskap dagen klockan 4 på morgonen från Hangvar kyrka för att slutligen i kvällningen klockan 8 anlända till Hau. Om sina intryck av Fleringe skriver Linné: ”Resan ställdes ifrån Fläringe åt Hau, som var $\frac{3}{4}$ mil, där vi mest måste gå i fruktan att mista armar och ben, om hästen skulle snava; ty vägen låg endast över kalkflisor, som voro jämna med jorden, att man reste i största livsfara.” Det var uppenbarligen inte helt riskfritt att rida över de gotländska kalkhällarna, på vilka dåtidens vägar ofta var dragna för att undvika de vid denna tid utbredda myrarna.

Vi startade våra vandringar just vid de plana hällar, som Linné anspelar på. De ligger norr om Tvärulingsmyr mellan Fleringedalen och Hau. Även om det äntligen regnat en del de senaste veckorna, efter en extrem torrperiod från april till midsommar, var markerna fortfarande delvis brunbrända. Klarat torkan hade dock de härdiga arterna vit och stor fetknopp gjort och dominerade nu växtligheten (*Sedum album*, *S. rupestre*). I övrigt fanns den normala floran med solvända, praktbrunört, backtimjan, bergskrabba, fältvädd, hållfibbla och liten sandlilja (*Helianthemum nummularium*, *Prunella grandiflora*, *Thymus serpyllum* ssp. *serpyllum*, *Globularia vulgaris*, *Scabiosa columbaria*, *Crepis tectorum* ssp. *tectorum* var. *glabrescens*, *Anthericum ramosum*). Även den sällsyntare gotlands-solvändan *Fumana procumbens* kunde beskådas.

Nästa anhalt var hållmarkerna sydväst om Hau, där den stora begivenheten var gaffelfibbla *Pilosella dichotoma*. Här fanns också släktingen äkta vätfibbla *Pilosella cymosa* ssp. *gottlandica* var. *gottlandica*. Bland övriga växter kan salesprot och bergjohannesört nämnas (*Anacamptis pyramidalis*, *Hypericum montanum*). Vi fortsatte sedan mot nordväst till en våtmark nära Blå lagunen vid Ar. I det något sumpiga kärret växer gulyxne *Liparis loeselii*, vilken nu var nästan helt överblommad. Kustarun och kärrknipprot var istället i full blom (*Centaurium littorale* var. *littorale*, *Epipactis palustris*).

Hässleänget blev nästa växtlokal, som besöktes. Här startade vi med att förtära medhavd matsäck under trädens grönska. Vid rundvandringen i ängset sågs bl.a. korskovall, ängstoppklocka, skogsknipprot och grönvitnattviol (*Melampyrum cristatum*, *Campanula glomerata* ssp. *glomerata*, *Epipactis helleborine*, *Platanthera chlorantha*). Skogslök och ramslök hittades i ängsets övre del (*Allium scorodoprasum*, *A. ursinum*), arter som nämns av Linné från ängar i Fleringe. I de lite fuktigare delarna längst i nordost letade vi förgäves efter den tidiga ängsgentianan *Gentianella amarella* ssp. *amarella* var. *lingulata*, vilken hittades här förra året. I källmyren i ängsets södra del blommade kärrknipprot och enstaka brudsporrar medan kärrliljan nu var överblommad (*Epipactis palustris*, *Gymnadenia conopsea* var. *conopsea*, *Tofieldia calyculata*). I bäcken, som rinner söderifrån genom ängset, stod den högvuxna brunstarren *Carex acutiformis*. Nu avslutades exkursionen denna till slut soliga sommardag.

Jörgen Petersson

Hällmarkerna i Fleringe som Linné besökte 8 juli 1741. Foto: Marita Westerlind 8 juli 2007

Linnéexkursion till Fide prästäng den 19 juli

I samband med det jubileum, vilket uppmärksammade Carl von Linné på hans 300-åriga födelsedag, anordnades några exkursioner i samarbete med Naturum i Vamlingbo. Den första gick till prästänget i Fide, som passerades detta datum (omräknat till dagens tideräkning) vid hans gotländska resa år 1741. Färden på hästryggen startade från Grötlingbo och gick via Fide, Öja och Hamra till Vamlingbo. Han beskriver det rika landskapet på följande sätt: ”Ångarna voro hela dagen likare lundar och trädgårdar än någon annan mark. Träden voro något ek, mer ask, än mer björk och mest hassel. Där hasselen växte lagom tätt och runt, såg man de härligaste gräs, att man klart härav kunde sluta, det hasslen ingalunda förbränner gräset. Men varest fälten emellan hasselbuskarna voro mycket stora, där var gräset smått, som intet ägde hasselskuggan”. Av ängsväxter nämns sedan slätterblomma, brudbröd, getväppling, blodrot, brunört, småborre, äkta johannesört, vildlin, käringtand, grässtjärnblomma och blåtätel (*Parnassia palustris*, *Filipendula vulgaris*, *Anthyllis vulneraria*, *Potentilla erecta*, *Prunella vulgaris*, *Agrimonia eupatoria*, *Hypericum perforatum*, *Linum catharticum*, *Lotus corniculatus*, *Stellaria graminea*, *Molinia caerulea*).

Flera av Linnés uppräknade växter finns ännu kvar i Fide prästäng. Saknas gör nog endast slätterblomman. Vår nutida vandring startade i söder, där fortfarande enstaka blommande korskovall *Melampyrum cristatum* kunde hittas. På de öppna slätterytorna mot norr sågs brudsporrar och Jungfru Marie nycklar (*Gymnadenia conopsea* var. *conopsea*, *Dactylorhiza maculata* ssp. *maculata*). De flesta var helt överblommade liksom ängsvädd och äkta höskallra (*Succisa pratensis*, *Rhinanthus serotinus* ssp. *vernalis*). Ängtet var klart för slätter, men vi hade fått löfte om att ängtet skulle slås efter vårt besök. Flest växter fanns nu i mer skuggiga partier i norr och längs västra kanten, där fuktigheten är lite större. Bland orkidéer hittades här skogsnycklar, skogsknipprot och tvåblad (*Dactylorhiza maculata* ssp. *fuchsii*, *Epipactis helleborine*, *Listera ovata*). De praktfulla nässelklockorna *Campanula trachelium* stod i hasselruggarnas kanter och på mer öppna partier växte krusfrö *Selinum carvifolia*. I de skuggigare delar mot lövskogen i väster sågs skogsstarr, skugglosta och lundskafting (*Carex sylvatica*, *Bromopsis ramosa*, *Brachypodium sylvaticum*). På stenvuren växte bladmattor av myskmadran *Galium odoratum*. Rundvandringen avslutades vid borden i ängets södra del, där medhavd matsäck intogs.

Jörgen Petersson

Linnéexkursion till Näsudden den 21 juli

Även denna jubileumsexkursion var ett samarbete med Naturum i Vamlingbo med anledning av att det gått 300 år sedan Linné föddes. På sin gotländska resa år 1741 lät han sig detta datum (vår tideräkning) skeppas över från Burgsvik till Näsuddens sydöstra delar, där strandfloran studerades. Linné nämner följande växter från strandängarna: glasört,

saltnarv, ulltistel och gäddnate (*Salicornia europaea*, *Spergularia salina*, *Onopordium acanthium*, *Potamogetan natans*). Om glasörten, vilken var ny för landet, berättar den ekonomiske Linné att man skulle hägna av de skonor där den växte, skörda den och därav bränna soda till glasbruken. Vid hans besök var den begärliga örten nästan helt uppäten av de betande lammen.

När vi nu vandrade ned mot stranden nordost om Kutård (Linné nämner för övrigt sälar från området!) möttes vi av stora utbredda fält av rödanlupen glasört. Den synen gläder säkert Linné i sin himmel, trots att vi nu får fram soda på annat sätt till glastillverkningen. Även saltnarven är riklig på de välbetade strandängarna. Bland andra växter såg vi strandmålla, rödmålla, kustarun och dvärgarun (*Atriplex littoralis*, *Chenopodium rubrum*, *Centaurium litorale* var. *littorale*, *C. pulchellum*). I en skona närmare Kutård växte blåmålla och luddkrissla (*Chenopodium glaucum*, *Inula britannica*).

På något högre nivå vid några stenar hittade vi först enstaka strandnål *Bupleurum tenuissimum*, för att sedan konstatera att arten var ganska rikligt spridd i grässvålen. Efter fika avslutades sedan exkursionen.

Jörgen Petersson

Linnéexkursionsdeltagare vid glasörtsfälten på Näsudden. Foto: Gun Ingmansson

En av Bälsalvarets karaktärsväxter, Blodtopp *Sanguisorba officinalis*. På bilden kan man se exempel på guttation vilket innebär att växten utsöndrar droppar genom bladen. Ordet kommer från latinets gutta som betyder droppe. Det är samma fenomen som kan ses på dagglåpanns blad.

Foto: Bo Göran Johansson, exkursionsdagens morgon.

Exkursion till Bälsalvret 12 augusti

Dagens exkursion utgick från Bäls kyrka, varifrån vi snabbt tog oss till en mindre skogsväg strax väster om själva Bälsalvret, där vi parkerade bilarna (det finns ingen lämplig plats att parkera vid det öppna alvret). Här befann vi oss strax nedanför Ancyclusvallen i en vacker tallskog. På marken blommade mattor av backtimjan *Thymus serpyllum* och strött bland dessa fanns blodnäva, solvända, gulmåra och praktbrunört (*Geranium sanguineum*, *Helianthemum nummularium*, *Galium verum* och *Prunella grandiflora*). Här fanns också gullris *Solidago virgaurea*, som blommar på sensommaren. I väggruset stod enstaka plantor av bitterfibbla *Picris hieracioides*.

Marken sluttar här ner mot öster och planar sedan ut något på själva Bälsalvret. Vi drog oss alltså neråt, mot öster, och kunde se hur marken blev fuktigare och markvegetationen övergick i en tuvig gräsmark dominerad av blåtåtel *Molinia caerulea* med inslag av piggrör *Calamagrostis varia*. Blodrot *Potentilla erecta* var vanlig här, liksom ängsvädd *Succisa pratensis*. Vi såg också några enstaka praktsporrar *Gymnadenia conopsea* var. *densiflora*, men nästan alla hade sedan länge blommat över. Längre fram glesnade skogen ut och nu tog axag *Schoenus ferrugineus* över. Här kunde vi förutom praktsporre också se luktsporre *Gymnadenia odoratissima*. Det lilla vildlinet *Linum catharticum* med sina vita blommor till-drog sig också deltagarnas intresse

Nu kom vi ut på öppna ytor med blottad lerig vittringsjord, där växterna var glest utströdda. Här fanns stora fält av högvuxen ängsvädd som nu blommade fint. Och här mötte vi nu Bälsalvrets karaktärsart, blodtopp *Sanguisorba officinalis*, i stora mängder. Här och där blommade enstaka majvivor om (*Primula farinosa*) och vi såg också slätterblomma *Parnassia palustris*, kustarun *Centaureum littorale* och höstfibbla *Leontodon autumnalis*. Några enstaka bestånd av honungsblomster *Herminium monorchis* fanns också, men den var nu helt i frukt.

Längre fram stötte vi också på ovanligt högresta plantor av långbladig spåstistel *Carlina vulgaris* ssp. *longifolia*, och under dem stod den pyttelilla småtöreln *Euphorbia exigua*. Denna art, som också kan påträffas i åkermark och i utdikade myrar, är kanske en kulturflykting som funnit en lämplig växtmiljö här ute i den blottade lerjorden. En annan sådan art, som vi såg i ett enda exemplar, är rödmire *Anagallis arvensis*. Även den var i dvärgformat jämför med hur den kan växa i välgödd åkermark. En art som förvillade oss var en rödtoppa, som här växte i en låg, ogrenad form. Växtplats och blomningstid tydde på *Odontites vulgaris*, men det lilla formatet pekade mot *Odontites verna*. En litteraturkonsultation (Britt Snogerup: Northwest European taxa of *Odontites* (Scrophulariaceae), i *Acta Botanica Fennica* 1983) som gjordes efter exkursionen gav svaret: Det är *Odontites vulgaris*, som här har modifierats genom den värdväxt som den parasiterar på, här fårsvingel *Festuca ovina*.

Vi tittade också särskilt noga på två arter som är specifika för denna miljö: vätögontröst *Euphrasia stricta* var. *gotlandica*, nu i mycket riklig blomning, även med många stora och kraftiga exemplar, samt bågsvingel *Festuca rubra* ssp. *oelandica*, som vi bara kunde hitta ett fåtal plantor av.

Nu var det dags att återvända och vi gick nu längs Slitevägen tillbaka. I vägkanten stod stora bestånd av piggrör – ute på alvret fanns däremot istället den nära släktingen berggrör *Calamagrostis epigeios*. Och innan vi kom fram till utgångsplatsen kunde vi granska ett stort bestånd av sammetsbockrot *Pimpinella saxifraga* ssp. *nigra*, som har många av sina rikaste växtplatser på Gotland i grusiga vägkanter. Exkursionen avslutades med fika i skogen mot Ancylusvallen medan åskan mullrade stillsamt på avstånd.

Bo Göran Johansson

Visby ringmur den 23 augusti

Den här vandringen ingick i en serie av Linnéarrangemang som anordnades under Linnés jubileumsår. Ett stort antal deltagare, ca 60 stycken, samlades på Paviljonsplan, där Waldemar Falck började med en sammanfattning av Visbys historia. I den vackra sommarkvällen gick vi därefter bort mot Snäckgårdsporten. På murens insida blommade ännu murreva *Cymbalaria muralis* en art som spridit sig från någon trädgård och nu är vanlig just här. Utanför porten imponerade de enorma bladen av pestskräp *Petasites hybridus*, en munkinförd art vars rot man gjorde ett avkok på i vin – ett magiskt skydd mot den fruktade pesten. Vi följde sedan murens utsida mot öster för att så småningom ta oss in genom Norderport. Hela tiden varvades växterna vi såg med information om själva ringmuren.

Stora sjok av murgröna *Hedera helix* täckte delar av muren och på sina ställen hade man tuktat den. Den kilar ju in sina små klätterfötter mellan kalkstenarna och kan orsaka sprickor. Muren liknar ju för övrigt en gotländsk kalkklippa, där flera arter kan slå rot till synes utan någon jord att ta sin näring från. Plantan håller till godo med den lilla mängd humus som kan finnas i små sprickor och den fuktighet som kommer från luften. Gul nunneört *Pseudofumaria lutea* är en sådan art som obehindrat växer på de lodräta mursidorna. Besksöta *Solanum dulcamara* och fläder *Sambucus nigra* är de två vanligaste förvedade arterna. På murkrönet vid Lybeckerbreschen såg vi stor och gul fetknopp (*Sedum reflexum*, *S. acre*). Här blommade också grusslok *Melica ciliata* vackert. Skelört *Chelidonium majus* och brännässlor *Urtica urens* intill murfoten vittnade om hög kvävehalt. Vid den lilla gångbron till Sankt Göransporten växte murruta *Asplenium ruta-muraria*. När vi kommit in genom Norderport fortsatte Waldemar en bit upp i Rackarbacken. Resten av gruppen följde murens insida tillbaka. Vi tittade på sandsenap *Diploxys tenuifolia* som är en karaktärsart på och intill ringmuren. Många avslutade vandringen i DBW:s botaniska trädgård i den stämning som bara en ljummen, stilla sensommarkväll i Visby kan ge. Vandringen leddes av Waldemar Falck och

Gun Ingmansson

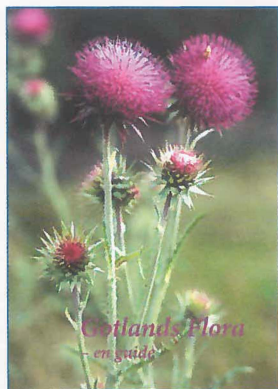
www.gotlandsflora.se

Nu har Gotlands Botaniska Förening en egen hemsida!

Där kan man läsa om föreningen, se vad som är aktuellt just nu, läsa om genomförda exkursioner, se på bilder, beställa Gotlands Flora m.m. m.m.

Synpunkter och tips på innehåll samt bilder till Galleriet mottages tacksamt per E-mail: info@gotlandsflora.se

Surfa in på www.gotlandsflora.se och titta. Mycket nöje!

Årets julklapp!

Hängiven botanist eller
allmänt naturintresserad?

I Gotlands Flora - en guide hittar du vägen till 116 intressanta växtlokaler och natursköna platser.

300:- + ev. frakt

Boken som är utgiven av Gotlands Botaniska Förening är skriven av Jörgen Petersson och Gun Ingmansson och är ett resultat av ett mångårigt inventeringsarbete.

Köp den, sätt dig i bästa fåtöljen, läs och njut av de fina bilderna i vinter, ge bort den i julklapp eller lägg den i utflyktskorgen till våren och leta dig fram till Gotlands fantastiska växtlokaler.

Floran kan beställas på www.gotlandsflora.se, via brev till Gotlands Botaniska Förening, c/o Elsa Bohus Jensen, Iridalsgatan 14 621 42 Visby eller köpas direkt vid någon av föreningens aktiviteter. Den finns också att köpa i föreningslokalen på Ekmansgatan 11 (f.d. Baptistkyrkan) en trappa ner. På måndagkvällar från kl 19 varje jämn vecka finns någon där. Eller också kan man hämta den direkt hos någon av författarna eller Rindis redaktör. Se adresser sid 2.

Innehåll

- 47 Gun Ingmansson, Bo Göran Johansson och Jörgen Petersson
Botanikdagarna på Gotland 27 juni-1 juli 2007
- 64 Dan Paulsen
Orkidétjuvar, två- och fyrbenta
- 68 Jörgen Petersson
Gotlands Flora utkommen
- 70 Exkursionsrapporter 2007

Öppet hus sommaren 2008

Vi har som tidigare Öppet hus-träffar i år, med början måndag 26 maj. Alla som har frågor, behöver bestämningshjälp eller bara vill träffa likasinnade är välkomna!

Vi har öppet varannan måndag från kl. 19 (jämna veckor) fram till och med 18 augusti, dvs. 26 maj, 9 juni, 23 juni, 7 juli, 21 juli, 4 augusti och 18 augusti.

Adress: Ekmansgatan 11 (f.d. Baptistkyrkans lokaler, en trappa ner).

Välkommen!

